

A Genézis műfaji értelmezése

Dióhéjban, a műfaji értelmezés¹ olyan írásmagyarázati irányzat, amely szerint a teremtéstörténet nem mai értelemben vett történelmi feljegyzés és tudományos adatok forrása, nem is mitológia vagy az evolúció-elmélet mitologikus megfogalmazása, hanem *teológiai üzenet bölcsességirodalmi formában*. Az irányzat tehát nagy hangsúlyt helyez a szöveg *műfajára*, a szerző *eredeti szándékára* és a szöveg *kortárs* jelentőségére. Az irodalmi szerkezet és forma kutatása pedig arra vezeti, hogy ne a *formai részletekhez* ragaszkodjon szó szerint, hanem a *tartalmi lényeghez*. Eszerint az 1Móz 1-11 összefüggő *egész*, amely bár elbeszélés, mégis sajátos, egyedülálló műfaj: *világmagyarázatba rejtett visszatekintő prófécia*, amely a környező ókori pogány vallások világképével szemben fogalmazódott meg. Végül, mivel a műfaji értelmezés *csak* írásmagyarázati iskola, *nincs* természettudományi programja, mint a neo-kreacionizmusnak.

1. Az irodalmi formák ismeretének szükségessége

A műfaji értelmezés a Biblia keletkezésével kapcsolatos közismert tényekből indul ki.

1. Isten szava emberi nyelven

A Biblia Istene személyes és *kommunikáló* Isten, aki nem csupán ismereteket vagy elveket akart közölni az emberiséggel, hanem *önmagát* akarja bemutatni, velünk megismertetni, három módon:

- a *természet* tanúságtételével (a teremtett világ „értelmes vizsgálata”, amely *Isten örök hatalmára* mutat – nem a természet értelmes tervezettségére, vö. Róm 1:20),
- a *lelkiismeret* hangjával (a szívbe írt törvény, vö. Róm 2:15)
- és a *történelmi és írott* kinyilatkoztatáson keresztül (évezredes együttélés a zsidó néppel, végül megtestesülés Jézusban, Ó- és Újszövetségi Szentírás).

Amikor Isten *szólt* a népéhez, a szavait *leírták*. Ez azt jelenti, hogy

- az üzenetnek nem csupán aktuális, hanem *maradandó* jelentősége volt / van,
- és később, mások is olvasni fogják, akiknek a rájuk maradt szöveget *értelmezniük* kell,
- a szövegek *helyes* értelmezése azonban több okból sem mindig könnyű feladat!

Isten ugyan *mindenki számára érthetően* akar hozzánk szólani,

- de nem 21. századi európaiakhoz szólt, hanem *ókori* zsidókhöz,
- így Isten üzenete és a korabeliek arra adott reakciói a *korabeli* zsidók kultúráján, nyelvén és irodalmi formáin *keresztül* jut el hozzánk a 21. századba.

Ennek azért van döntő jelentősége, mert

- minden üzenet *tartalmát* meghatározza az üzenő által választott közlési *forma*; tartalom és forma, üzenet és műfaj egymástól elválaszthatatlan,
- a *bibliai* szövegeket tehát azok sajátos irodalmi formáinak ismerete nélkül *félreérthetjük!*

A bibliai irodalmi formák egy része még ma is *ismerős* (pl. közmondás, levél, prédikáció), de a műfajok többsége napjainkra *kihalt*, már nem művelik, vagy nagyon *eltérő* formában,

- ezért vagy első olvasatra sem vagyunk biztosak az értelmük felől (pl. apokalipszis)

¹ Angol *literary framework interpretation* – a „keret-elmélet” hibás fordítás, ui. „irodalmi szerkezet”-ről van szó.

- vagy azt hisszük, értjük őket, pedig valójában nem is vesszük észre *rejtett* sajátságait, és ezért *félreértjük* őket (pl. példázatot allegóriaként, a Genezist tudományként).

2. Az olvasói szemüvegtől az olvasott szövegig

A fenti okokból kifolyólag a Biblia értelmezésének, magyarázásának is *története* van:

- nem mindenki szentelt (elegendő) figyelmet a bibliai műfajok sajátságainak, így az egyházban mindig is *több* értelmezési hagyomány élt együtt,
- koronként változott az *uralkodó értelmezési hagyomány*, amely pedig híven tükrözte az *adott kor vagy térség* kultúráját, szellemi áramlatait,
- a Biblia olvasói tehát *minden korban* sajátos „szemüveget” viseltek (gondolkodási sémák, irodalmi formák iránti érzékenység vagy ennek hiánya stb.), ahogy *ma is*,
- ezért a *Szent Szöveg* vizsgálata előtt tanácsos a *saját szemüvegünk* vizsgálata.

A Biblia helyes, azaz felelősségteljes értelmezéséhez több dolognak is a tudatában kell lennünk:

- vannak *kihalt ókori irodalmi formák*, amelyek létezéséről nem feltétlenül van tudomásunk,
- nekünk is van *saját, a mi korunknak megfelelő* megközelítésünk, amely nekünk ugyan magától értetődő, de attól még nem feltétlenül helyes,
- más kultúrák sajátosságait azért nem könnyű feltárni, mert *kívülállók* vagyunk, a saját kultúránk sajátságait pedig azért, mert a *része* vagyunk, és nehéz kívülről látnunk magunkat.

A fentiek alapján a Biblia és a Genezis ún. irodalmi vagy műfaji értelmezésének célja

- a szerző *eredeti* közlési szándékának és a szöveg *kortárs* jelentőségének feltárása,
- mert csak így alkalmazhatjuk *helyesen* a szöveget.

2. Bibliaértelmezés egykor és ma

A Biblia egyes iratain természetesen nincs feltüntetve, hogy „az alábbi szöveg ebbe vagy abba a műfajba tartozik”. Ez egyrészt olyan fokú irodalomtudományi tudatosságot feltételezett volna, amely az ókori Izraelben még ismeretlen volt, másrészt nekik akkor nem is volt rá szükség, mert ezek a műfajok sokáig egy *még élő hagyomány* közismert részeként jelentek meg. A későbbi korokban és más kultúrákban élőknek azonban már igenis szükségük van arra, hogy feltárják a számukra *idegen* formákat – és velünk is ez a helyzet. Ez egyfajta „irodalmi régészet”.

1. Értelmezési irányzatok a reformációig

A Biblia és a teremtéstörténet értelmezésével kapcsolatban a reformációig több értelmezési irányzat alakult ki, amelyek egymás mellett éltek, és egyes tanítók életük során az egyikről a másikra tértek át (pl. Agustinus, Luther az allegorikusról a literális-tipologizálóra):

- A zsidóságban három irányzat volt: szó szerinti (*psát*), magyarázó (*drás*) és legendákkal bővített (*ággádá*); Philón görög hatásra vette át az allegorizálást.
- Az ógyházban az antiókhiai iskola módszere (pl. Tarzuszi Diodórosz): literális (szó szerinti) és tipologikus (korábbi személyek, események üdvtörténeti megfeleltetése későbbiekkel); az alexandriai iskola módszere (pl. Origenész): allegorikus (személyek, események, képek azonosítása örök spirituális igazságokkal, eszmékkel).

2. Az európai 15-19. század és hatása

A saját megközelítésünk megértését az európai kultúrtörténet legutóbbi szakaszával kell kezdenünk. A 15-19. századig ugyanis példátlan és drámai hatású társadalmi folyamatok zajlottak le.

1. A történelmi átalakulás drámai felgyorsulása

A világ többi részére, azaz a törzsi és a keleti típusú kultúrákra egészen az újkorig érvényes maradt a nagyfokú társadalmi statikusság, Európában azonban a 15. századtól kezdve drámai módon felgyorsultak a társadalmi folyamatok. Ezt az alábbi tényezők váltották ki:

- Felfedezések és találmányok: Amerika, a Föld gömb alakja, a heliocentrikus Naprendszer, modern térképészet, csillagászat; mechanikus óra, iránytű; távcső, mikroszkóp; könyvnyomtatás; vérkeringés, narkózis; elektromosság, izzólámpa, morze, fényképezés; gépek, motorok, laboratóriumok, új tudományágak sora...
- Gazdaság: gyarmatosítás, kapitalizmus, világkereskedelem, bankrendszer, iparosodás...
- Szellemi élet: felvilágosodás, filozófia elválása a teológiától; iskolázás, általános tankötelezettség; szociológia és pszichológia...
- Társadalmi változások: nagycsaládból kis család, városiasodás, polgárosodás, munkásmozgalmak; vallásszabadság, állam és egyház szétválasztása; emberi jogok, alkotmányok, nacionalizmus, nemzetállamok, pártok, szavazati jog, sajtó...

2. A történelmi tudat kialakulása

Korábban századok alatt történtek olyan változások, amelynek akkor (és azóta is) néhány év alatt. A felgyorsuló világ pedig *maradandó hatást gyakorolt* a gondolkodásmódra, a világnézetre:

- A hétköznapi tapasztalatban a változások *az egész életet érintik, visszafordíthatatlanok*, így minden esemény *egyszerivé*, a múlt pedig egyszerű *események sorává* válik (kronológiává, időrenddé). Visszalépés nincs, így jelen és múlt között egyre mélyül a *szakadék*. Menni csak előre lehet, így válik kulcsfogalommá a *változás, a fejlődés* (modernizáció, evolúció).
- Megváltozik a *múlt értékeihez* való viszonyulás is. Korábban a *hagyomány* minden alapja, forrása és mértéke, a végső tekintély. Mivel a hagyomány a változó körülmények között a fejlődés gátja lehet, lemaradást okozhat, mint tekintély megkérdőjeleződik és leértékelődik. Kialakul az *új uralma* minden régebbivel (azaz „maradival”, „elavulttal”) szemben.
- Kialakul a valóság ún. történelmi szemlélete. Korábban is volt történetírás, de nem létezett a *történelmi fejlődés* gondolata. Sosem tudatosodhatott ugyanis az emberben olyasmiről, hogy az ember életét és világát az éppeni körülmények *totális*, állandó változása határozza meg... Tehát ezért, a jelen tapasztalatai miatt fordult az érdeklődés a múltból származó iratok (így a Biblia) történelmi „beágyazottsága”, a szövegek „eredeti” jelentése felé.
- A korábban minden kultúrában elfogadott és elterjedt *elbeszélési formák* (mítosz, mese, legenda, etiológia) egy stabilabb világból „maradtak fenn”, ezért a világot is úgy írták le, mintha az *mindig ugyanolyan* maradna. Mivel ez az *életérzés* és az általuk használt *képi kifejezési forma* a modern ember számára idegenné vált, e műfajokat a gyermekek világába és „az emberiség gyermekkorába” száműzték. Azóta (!) a mítosz „csak mítosz”, a szimbólum „csak szimbólum”, a fikatív „csak fikatív” – azaz nem a valóság, nem igaz.

3. A tudományosság új értelmezése

Az európai változások hatására a „tudományosság” mibenléte, módszertana és társadalmi szerepe, tekintélye is nagy változásokon ment át:

- A tudományosságban elsődleges lett a tapasztalat (empíria) és az értelem (ráció) szerepe, így a kísérletezés és az ellenőrizhető módszerek, illetve azok folyamatos javítása.
- Mivel a hagyományok helyett a tapasztalat és az értelem vált a *közmegegyezés eszközévé*, a „felvilágosultak” sikeres küzdelmet indíthattak a politikai önkény, a születési előjogok és az előítéletek, illetve a babonás vallásosság (és az egyház) ellen.
- Az új tudományos megközelítés így nem csak a természet, hanem a társadalom és a szellemi élet minden területén is elterjedt. *Minden* tudományos vizsgálat (kritika) tárgyává vált, így a vallás és a Biblia is (a kritika eredeti tudományos értelme vizsgálat, nem „kritizálás”).

3. A modern bibliatudomány kialakulása

A fenti kultúrtörténeti folyamatok természetesen az egyházra és a teológiára is hatottak. A modern bibliatudomány *a protestáns teológiában* jelent meg, ahol a hagyományok szerepe eleve kisebb volt. Az egyetemeken a 18. századra önálló tantárgy lett, kikerült az egyház dogmatikai fegyelme alól, *függetlenné* vált (ennek minden áldásával és átkával együtt), és *új vizsgálati módszereket* vezetett be (történet-kritika, kánon-kritika, szöveg-kritika stb.)

A modern nyugati bibliatudomány egyik gyökere tehát az új történelmi szemlélet, a másik azonban az ókori Kelet 19-20. századi régészeti felfedezése, ami révén ma sokkal teljesebb képünk van az ókor világáról és annak vallási irodalmáról, mint korábban az egyházatyáknak vagy a reformátoroknak:

- A Biblia *előtti* korok vallási-mitológiai szövegei kerültek elő: a vízözönről sumer Ziuszudra, akkád Atrahaszisz- és Gilgames-eposz, a teremtésről az akkád Enuma Elis, ugariti Baal és Anat ciklus; sumer királylisták, templomhymuszok; Utnapistim intelmei stb.
- Ismeretlen nyelvüket sikerült megfejteni: 1822 egyiptomi hieroglifák, 1835 akkád ékírás, 1844 óperzsa ékírás, 1870-es évektől sumer ékírás stb.
- A bibliaihoz hasonló *témákról* szólnak: teremtés, özönvíz, törvények, bölcs mondások, és hasonló *stílusban* szólalnak meg. (Kérdés, hogy mit vett át a Biblia és milyen céllal?)
- Kialakultak a történelmi tanszékek és a régészet. Rendszeres ásatások kezdődtek az egész Közel-Keleten: 1847 Ninive – Szanhérib palotája, Asszurbanipál könyvtára; 1851 Babilon – Nebukadnecár palotája. 1867 óta pedig Jeruzsálemben is ásatások folynak.
- Mindez segít jobban megismerni a Biblia üzenetének kortárs jelentőségét, ami minden bizonnyal a szerző eredeti szándékaira és az irodalmi formaválasztásra is kihatott.

Az érdemi kutatás fejlődését két tényező hátráltatta:

- A protestáns *konfesszionalizmus* (1550-1650) és *ortodoxia* (1580-1780) időszaka, mert a hitvallásos dogmatizmus eleve meghatározta a szövegek értelmezését („Mit *kell* a szövegnek jelentenie?”), és a 18. század végéig fel sem merült a szövegek mibenlétével és keletkezésével való foglalkozás igénye (ti. „*Mi* a Biblia? *Hogyan* keletkezett?”).
- A felvilágosodás hatásaként a bibliatudomány kezdeteit a *racionalizmus* és a *szkepticizmus* uralta, amely a történetiségre hivatkozva (historizmus) a Biblia hitelességét kérdőjelezte meg, tehát a *tartalmát* bírálta felül. Ezzel elidegenítette magától a konzervatív teológusokat, a laikus tömegeket és egész felekezeteiket.
- A 19-20. századra tehát kialakult a teológiai *fundamentalizmus és liberalizmus* harca. Emiatt a protestáns teológia két lelkeségi tömbre szakadt, a katolikus teológia pedig csak a 2. világháború után kezdte el elfogadni a műfaji értelmezést.

4. A mai értelmezési irányzatok

Mindezek hatására *napjainkra* az 1Móz-nek három jelentős értelmezési és alkalmazási iskolája alakult ki, amelyek *mind* a mi korunk történeti-tudományos gondolkodásmódjának a szülöttei.

- A literális, szó szerinti értelmezés (George McCready Price, Henry Morris, John C. Whitcomb, Edward J. Young, Ken Ham, Werner Gitt):
  - az 1Móz 1-3 a többi elbeszéléshez hasonlóan történelmi beszámoló, tudományos adatokat tartalmaz (ha nem szó szerint értjük, akkor nem valóság az egész Biblia),
  - a bibliai szövegre hivatkozva alternatív tudomány (*creation science*) építhető fel, szemben a jelenlegi evolucionista paradigmával.
- Az evolucionista teológia értelmezése (Karl Rahner, Pierre Teilhard de Chardin, Rudolf Bultmann, Paul Tillich, Jürgen Moltmann, Claus Westermann):
  - az 1Móz 1-3. a mai evolúciós paradigma ókori mitikus megfogalmazása,
  - a jelenlegi tudományos paradigma alapján kell (újra)értelmezni a bibliai szöveget.
- A műfaji értelmezés (Meredith Kline, Lee Irons, Henry Blocher, Bruce Waltke, Gordon Wenham):
  - az 1Móz 1-11 világmagyarázat, teológiai üzenet bölcsességirodalmi formában, képi megfogalmazása nem mond ellent az üzenet történeti tartalmának,
  - csak írásmagyarázati megközelítés, nincs saját tudományos programja.

3. A Genézis 1-11 műfaja

A műfaji értelmezés szerint a teremtéstörténet *része* az első 11 fejezet tartalmilag összefüggő egészének, ami pedig egészen *sajátos*, a Bibliában *egyedi* műfajt képvisel. Valószínűleg az áll az értelmezési nehézségek mögött, hogy más bibliai műfajokra több példa van, azaz van viszonyítási alapunk (pl. apokalipszis: Dán, Mt 24-25, Mk 13, Lk 21, Jel). A Genézishez hasonló műveket azonban csak az utolsó kétszáz évben felfedezett ókori vallásos irodalomban találunk.

1. A műfaj meghatározása

Az első 11 fejezet *mibenlétére* az idők során több válasz is született:

- Egyesek a prózai formából és a bibliai visszautalások szó szerinti értelméből kiindulva úgy vélik, hogy a szöveg az Ádám óta *szájhagyomány útján fennmaradt történelmi beszámoló* a teremtésről és az ősidőkről, amit formai részleteiben is szó szerint kell venni.
- Mások az elbeszélés gazdag képanyagára hivatkozva úgy vélik, hogy a szöveg nem lehet más, mint *mitológia*. Nem lehet szó szerint venni, csak a képek mögött álló örök eszméket.

A műfaji értelmezés szerint az első 11 fejezet valóban nem költemény, hanem elbeszélés, és valóban mitologikus a nyelvezete, de tartalmi és formai okokból sem történelmi beszámoló vagy mitológia.

1. Az ihletettség kérdése: visszatekintő prófécia

A műfaji megközelítés szerint az első 11 fejezet, akár Mózes szerkesztette, akár a babiloni fogság utáni szerkesztők műve, ún. *visszatekintő prófécia*. Ahogy a Jelenések esetében Isten a szerzőt *előre* tekintve ihlette az eljövendő dolgokról, ugyanúgy ihlette az ószövetségi szerzőt a világ *kezdetén* történt dolgokról és azok *későbbi* jelentőségéről.

Mivel az első fejezet *a szombat teológiáját* hirdeti, ami azonban csak Mózes idején jelent meg (a 2Móz 16:22-29 előtt nem tartottak „nyugalomnapot”), a szöveg nem lehet egy Ádám-tól fennmaradt szájhagyomány. *Hit által* értjük meg, hogy a világokat Isten alkotta (Zsid 11:3).

2. A tartalmi szempont: világmagyarázat

A műfaji értelmezés szerint az első 11 fejezet *világmagyarázat*, ún. etiológiai mű (gör. *aitia* = ok). Formailag ez is elbeszélés, de *tartalmi* szempontból eltér a történeti beszámolóktól, feljegyzésektől (vö. zsidó honfoglalás, apostolok cselekedetei). A világ, illetve a világ dolgai és lényei *eredetét és jelentőségét* magyarázza, azaz egyetemes *létkérdésekre* válaszol, három nagy témakörben:

- 1:1 – 2:4 Honnan van *a világ*?
  - Honnan van az ég és a föld és a vizek, a mozgó tárgyak és az élőlények? Mindig is volt, vagy valaki valamikor tudatosan megalkotta? Mi tartja fenn a felhőket és az égiteket? Honnan van az a rend, amely a világban működik? Az égitekek sorshatalmak vagy csak fizikai tárgyak? Örök a világ, vagy vége is lesz?
- 2:4 – 9:17 Honnan van *az ember*?
  - Mi az ember, és mi a dolga? Miért olyan, amilyen? Mindig ilyen volt? Miért vannak férfiak és nők? Miért házasodik az ember? Miért akarja a nő megszerezni a férfit? Miért uralkodik a férfi a nőn? Ez normális?
  - Hogyan viszonyuljon az ember a természethez és a többi teremtményhez? Mit tehet az ember a környezetével, és mit nem? Miért ilyen nehéz a megélhetés? Honnan van a kultúra, a mesterségek, a művészetek és a városok?
  - Ki mondja meg, mi a jó, és mi rossz? Nem egyre rosszabb az ember? Ilyennek lett teremtve, vagy történt vele valami? Isten nem bánta meg, hogy embert teremtett? Miért hal meg az ember? És ez természetes dolog? A katasztrófák csak úgy történnek, vagy a teremtő büntetései?
- 9:18 – 11:26 Honnan vannak *a népek* ?
  - Miért nem értik meg egymást a népek? Miért igázza le egyik a másikat? Létezik olyan cél, ami össze tudná őket fogni? Van közülük egymáshoz a népeknek? Nem egy család vagyunk? Honnan vannak a sémik?

3. Összehasonlítás a mítoszokkal: mitologikus forma, anti-mitologikus tartalom

A régészeti felfedezések alapján nyilvánvaló, hogy az 1Móz 1-11 szerzője sokat *felhasználta* az akkoriban közismert mitológiai történeteket, de az is, hogy teológiai üzenete mindenben azokkal *szemben* lett megfogalmazva. Bár a bibliai szöveg *nyelvezete* mitologikus, a *tartalma* nem mítosz.

<i>A mítoszok</i>	<i>Az 1Móz 1-11</i>
Az istenekről szólnak (ritkán félisteni hősről). Ők is születnek, egymással harcolnak. Mind természeti erők vagy jelenségek megszemélyesítői; a világ szakrális, az égitekek sorshatalmak. A világ részei. A világ egy részét a többiből vagy egymás feldarabolt testéből alkotják meg.	Isten <i>csak egy</i> van, aki nem e világ része (szent), attól függetlenül létezik, pusztá <i>szavával</i> hívott létre minden más létezőt. A világ <i>önmagában</i> nem szakrális, az égitekek csak fizikai tárgyak, <i>nem</i> sorshatalmak. Isten nem szeszélyes, hanem igazságos <i>és</i> szerető.
Az emberek az istenek rabszolgái, játékszerei, halandók. Minden tudást, mesterséget, művészetet az istenektől kell lopniuk vagy kérniük. Csak az uralkodók az istenek képmásai, akik szövetséget csak egyes hősökkel kötnek.	<i>Minden</i> ember Isten képére és hasonlatosságára lett teremtve, nem halandónak (Istentől függve örök életűnek) és kreatívna (mesterségek, művészet, kultúra). Isten egy <i>néppel</i> és azon keresztül mindegyikkel köt szövetséget.

Az ember örök tapasztalatát, örök eszméket fogalmaz meg, ezért az idő felett, a történelmi tapasztalaton kívül játszódik. Ciklikus világképe van (a sztorikat évente előadták), amelyből nincs kiút.	Az ember <i>mai</i> tapasztalatát (bűn, halál) történelmi eseménnyel magyarázza (lázadás, öntörvényűség, örökletes hatás). Világképe lineáris (kezdet és vég) és optimista (kezdetből kiút ígérete).
--	--

A bibliai szerző egyértelműen felhasznált történeteket a sumer és az akkád pogány mitológiából, de azokat saját teológiai üzenete érdekében teljesen átírta. Lássunk két konkrét példát, egy teremtésről és a vízözönről szóló történetet (érdemes őket összevetni a bibliaival):

- **Enúma Elis 4-6. tábla** Az istenek hosszas, egymás elleni harca végén Marduk isten legyőzi Tiámat istennőt, szétveri a fejét, felvágja az ereit. Gondolkozik, mi tegyen vele, aztán kettévágja, egyik feléből lett az ég, a másikkól a föld. Alsóbb istenekre bízta a természet rendjét. Először az isteneknek épít lakásokat, meghatározza lakóhelyüket, képmásaik lettek a csillagok, egyúttal az évet is tizenkét hónapra osztja. Embert is teremt, akinek az lesz a feladata, hogy az isteneket szolgálja; agyagból és az egyik lázadó isten, Kingu véréből formálja meg őket. Ez után az istenek Marduk tiszteletére felépítik Báb-Ili templomát.
- **Gilgames 11. tábla** Gilgames „a hős, aki az örök életet keresi”, 2/3 részt isten, 1/3 részt ember. Hallott Utnapistimről és feleségéről, hogy istenekké váltak, örök életük lett. Felkutatja őket, és Utnapistim elmeséli, mi történt. Az istenek megharagudtak a zajos emberekre, elhatározták, hogy kiirtják őket. Ea isten figyelmeztette Utnapistimet, hogy házából építsen kocka alakú hajót, és az embereknek mondja ezt: Megtudtam, hogy Enlil isten megharagudott rám, úgyhogy elhajózok Ea isten szigetére, rátok meg az bőséges áldás jön. Az emberek mit sem sejtve segítenek neki, 7 nap alatt megépítik a hajót. Utnapistim magával viszi a családját, barmokat és vadállatokat és mindenféle kézművest. Jött a 7 napos orkán és áradat, de olyan nagy, hogy az istenek is megrettennek, menekülnek és jajgatnak. A vízözön után Utnapistim hajója 7 napot vesztegel a Niszir-hegy csúcsánál, látja, hogy minden ember megint agyaggá vált és gyászol. Végül galambot, fecskét, majd hollót küld ki, és miután a holló nem jön vissza, kiszáll a hajóból és áldoz az isteneknek. Amikor Enlil isten megtudja, hogy Utnapistim túlélte a vízözönt, dühös lesz, de az istenek is azok: miért nem küldött inkább oroszlánt vagy dögvészt az emberekre? És meggyőzik, hogy Utnapistimet és feleségét ne bántsa, hanem tegye inkább őket is istenné, és úgy történt. Gilgames nem válhat örök életűvé, mert nem tudja teljesíteni Utnapistim feltételeit: 7 napig nem szabad aludnia, de elalszik; egy csodálatos vízinvóvényt kell megszereznie, de egy kígyó ellopja. Gilgames, a legyőzhetetlen hős nem tudta elnyerni az örök életet, és amikor volt barátja, Enkidu szellemét megidézi az alvilágból, az is csak a halál borzalmáról számol be.

2. A műfaj sajátosságai

Mivel a bibliai teremtéstörténet *egy bizonyos kor* terméke és *kihalt* műfaj, műfaji jellegzetességeit ezért nem lehet *kulturális háttéré* nélkül tárgyalni. A műfaji értelmezés szerint tehát a bibliai teremtéstörténet *teológiai* üzenet, amely

- az *ókor* természettudományos szintjén, világképe alapján és időszemléletével,
- az egyén és a közösség *ókori társadalmi* viszonyainak keretein belül gondolkodva,
- a *sémi* nyelvek jellegzetes kifejezésbeli formáiban,
- a zsidó *bölcsességirodalom* formai eszközeivel lett elbeszélve (vö. Péld, Jób).

1. Ókori természettudományos szint, világkép és időszemlélet

A Biblia és így a teremtéstörténet sem lép túl az ókori népek *természettudományi* ismeretein. Például ami a bibliai emberképet illeti, az agy funkciójával nem voltak tisztában, így a gondolkodás szerve a szív volt, a lelkiismeret székhelye a vesék stb. Isten sosem korigálta az elképzeléseiket.

Ami a bibliai *világképet* illeti, a lapos földfelszín az őt körülvevő világtengerből emelkedik ki, amelyben a „Leviátán” nevű mitikus szörny tekereg (Ézs 21:7); a föld alatt van az alvilág (*seól*, a „kérdéses hely”), a felhők fölött pedig az ég / menny, illetve az egek három szintje (ti. a madaraké, az angyaloké és Istené, vö. 2Kor 12:2). A bibliai világkép elsősorban *teológiája* miatt tér el az ókori általánostól, mert a Biblia Istene nem a világ része, mint a pogány istenek, hanem egyszerre rajta kívülálló, attól független létező (transzcendens) és azt belülről átható (immanens) lény.

Ami a bibliai *időszemléletet* illeti, az is az ókor relatív időfogalmát tükrözi, amikor az időt az évszakok váltakozása és a dinasztikák sora határozta meg, és még nem létezett abszolút időszámítás (i.e. / i.sz.), sem az erre épülő kronologikus szemlélet. Ezért volt elterjedt stilisztikai eszköz, hogy a régebben élőknek *hosszabb* életkort tulajdonítottak, a később élőknek egyre *rövidebbet*. Az ősatyák „életkora” ennek megfelelően a vízözön előtt 1000-700 év, utána 600-200 év, de Ábrahám idején már normális. Az ilyen felsorolásnak több előnye is van: csak *egy* adatot kell megjegyezni, nem kettőt (született / meghalt, uralkodott -tól -ig), az adat az illetőt az *elődök és utódok rendjében és időben is* elhelyezte, és könnyű vele jelezni a *kiemelkedő fontosságú* őst / királyt a kiugróan magas vagy alacsony életkora / uralkodási ideje révén. Tehát nem „valós”, hanem „jelentőségteljes” számokról van szó. Ezért a pátriárkák életkori „adataiból” nem lehet „a világ korát” kiszámolni (vö. zsidó naptár, neo-kreacionizmus). Nem csoda, hogy a zsidók javították a számokon (Septuaginta, Samaritánus Tóra), hiszen a Tóra szerint Noé és Ábrahám, Sém és Jákób kortársak lettek volna.

2. Ókori társadalomkép: egyén és közösség viszonya

Manapság fontosnak tűnő, a *mi* individualista gondolkodásunkra jellemző kérdés, hogy vajon a teremtéstörténet a legelső emberpárról szól, vagy általában az emberről?

- Az *ádám* szó jelentése „ember”. Az 5:1-2 szerint, amikor Isten megteremtette *ádám*-ot, hímneművé (*zákár*) és nőneművé (*nőqébá*) teremtette őket, és *ádám*-nak, azaz embernek nevezte őket (nem csak a férfit!). Ugyanakkor a 3:20 szerint „az ember” (*ádám*), ti. a férfi a nőnek (*íssá*) azt a nevet adta, hogy „Éva” (*chavvá* = életadó), mert ő az anyja (*ém*) minden emberi életnek (*cháj*).
- Az i. e. 3. századi görög Septuaginta a 2:16-ban az *ádám* szót kivételesen nem embernek (*anthroposz*) fordítja, hanem Ádámnak (fonetikusan átírva, személynévként), tehát az elsődleges kollektív értelem nem zárja ki (magába foglalhatja) az individuális értelmet; de nem véletlen, hogy a zsidók az Ádám nevet a 19. századig nem használták személynévként.

Ádám és Éva *a* férfi és *a* nő, általában „az ember”, *ugyanakkor* a két első ember. Az ókori keleti kultúra szemléletében ugyanis az egyén és a közösség nem állt egymással szemben úgy, mint ma. Az egyén a közösség révén határozta meg önmagát, ugyanakkor az egész közösséget képviselhette, *mert* annak része volt. Ami „Ádámmal és Évával” történt, az „általában az emberrel”, és minden leszármazottjakkal is történt, ami rájuk vonatkozik, leszármazottjaikra, így ránk is vonatkozik.

3. Sémi kifejezésformák

A teremtéstörténet egyes elemei ugyan egyértelműnek tűnnek, de félreértjük őket, ha nem vagyunk tudatában a *számunkra idegen* nyelvi jelenségeknek (ún. hebraizmusok vagy semitizmusok).

A héber bizonyos dolgokat kénytelen körülírni, mert *nincs rá külön szava*, mint nekünk. Például nincs szava a levegő(réteg)re, ezért számunkra furcsán fejezi ki magát: a madarak „a föld felett, az égbolt [arca] alatt” repkednek (1:20). Ugyanígy, az 1:6-7 szerint „boltozat” [*ráqijá* = „kifeszített felület”] választja el egymástól a felhőket („boltozat feletti” vizek) és a felszíni („boltozat alatti”) vizeket, illetve az 1:14 szerint ez hordozza a világító testeket (az égről van szó).

A héber számunkra idegen módon egy dolog egészére *a legjellemzőbb* részével utal. Például a 2:7-ben Isten az élet leheletét lehelte az ember „orrába” (*áf*), de a héber gondolkodás szerint az arc legtipikusabb része az orr, így az orra való utalás *az egész arcra* való utalás. Isten tehát „Ádám” arcába lehelte Lelkét (vö. Jn 20:21), és a Septuaginta a 2:7-et így is fordította görögre. (Más szövegeknél a helyes fordítás miatt az ilyen szemléletbeli különbségek nem is derülnek ki; például a 3:19-ben a fellázadt ember „az *arca* – szó szerint az orra, *áf* – verejtékével” fog küzdeni a megélhetésért; és valahányszor az Ószövetségben „haragra gerjedt az Úr”, szó szerint „felhevült az Úr orra”, azaz Isten *arca* vörös volt a dühtől, pl. 2Móz 4:14.)

A sémi nyelvek sajátos *szólásai* is hatottak a teremtéstörténet megfogalmazására. Például a 2:21-22 szerint Isten elaltatta Ádámot, kivette az egyik bordáját, és abból alkotta meg a nőt; eszerint a férfi porból, a nő pedig csontból lenne? Egyrészt a szöveggörnyezet az ember társkereséséről szól: az állatok nem egyenrangúak, ember társa csak ember lehet. Érdekes, hogy Isten nem a porból formált egy nőt, hanem „a férfiból”, hogy az *teljesen a sajátjának* érezhesse. Itt jön a sajátos héber kifejezés: ő már „csont a csontomból, hús a húsemből”, azaz *ő már rokon*, ugyanolyan ember, mint én! (Vö. 1Móz 29:14-15 Lában mondja Jákóbnak: „az én *csontom és húsom* vagy te! ... Ha *rokonom* vagy is, nem kell ingyen szolgálnod nekem.) És mivel a nő a férfiből (*is*) lett véve, belőle *származik*, a neve is ezt fejezi ki: az *is* nőnemű végződés: *issá*.

4. Bölcsességirodalmi eszközök

A teremtéstörténet hangvétele emelkedett, szinte prófétai, és a többi elbeszélő formától eltérően gazdag bölcsességirodalmi eszközökben (vö. Péld, Jób). Az első feltűnő elem a *szimbolikus számok*, főleg a 3 (egészség), a 7 (teljesség) és a 10 (tökéletesség) következetes használata:

- Témaadó fejezetcímek: az 1Móz-ben 10x *tóledót* = eredet, származás, nemzetségekönyv (a *jálad* = nemzeni, szülni, származni igéből); 2:4 ég és föld, 5:1 ember, 6:9 Noé, 10:1(32) és fiai, 11:10 Sém, 11:27 Terah, 25:12 Izmael, 25:19 Izsák, 36:1(9) Ézsau, 37:2 Jákób.
- Ismétlődő formulák: 10x „Azt mondta Isten”, 3x az emberre, 7x a többi teremtményre vonatkozóan; 7x „És úgy történt”; 7x „És látta Isten, hogy jó” (a 7. „nagyon jó”).
- Ismétlődő igék: 3x a „legyen!” (*jöhi*) ige az égi világ dolgaira, a földi világ dolgaira 7x a „teremteni” (*bará*) vagy az „alkotni” (*'ászá*) ige; a két első fejezetben az „alkotni” (*'ászá*) 10x, a „teremteni” (*bará*) 7x, a „megformálni” (*jácar*) ige 3x fordul elő.
- Szóelőfordulások: Isten és neve az első 4 fej. összesen 70x, *Elohim* 40x, *Jahve Elohim* 20x, *Jahve* 10x; 1-2. fej. a „menny” (*sámajim*) 2x7, a „föld” (*erec*) 4x7.
- Szösszegek: az 1:1 vers 1x7 szó, az 1:2 vers 2x7 szó, a 7. bekezdés (2:1-3) 5x7 szó. Stb.

A második jelenség a héber *szójátékok*, amelyeket fordításainkban észre sem veszünk:

- *ádám* (ember / Ádám) ~ *adámá* (termőföld) ~ *adóm* (vörös) ~ *dám* (vér); vö. 2:5 „ember sem volt, aki a termőföldet megművelje”; 3:17 „a föld átkozott lesz miattad”; 3:19 „visszatérsz a földbe, mert abból vétettél” (ue. 3:23); 4:10 „testvéred kiontott vére kiált hozzám a földről”; 9:6 „aki ember vérét ontja, annak vérét ember ontja”
- *is* (férfi) ~ *issá* (nő); 2:23 „asszonyember legyen a neve: mert férfiemberből vétetett”
- *chavvá* (életadó / Éva) ~ *cháj* (élő); 3:20 „Évának nevezte el a feleségét...az anyja minden élőnek”
- *náchás* (kígyó) ~ *náchas* (jóslás) ~ *násá* (rászedni); 3:5 „megnyílik a szemetek, és olyanok lesztek, mint az Isten”; 3:13 „a kígyó szedett rá, azért ettem”
- *'árúm* (ravasz) ~ *'aróm* (mezítelen); 3:1 „a kígyó pedig ravaszabb volt minden mezei állatnál”; 3:7 „megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették, hogy mezítelenek”
- *áf* (orr = arc) ~ *'áfár* (por); 3:19 „arcod verejtékével eszed a kenyeredet ... por vagy...”
- *'eceb* (munka) ~ *'iccábón* (fájó fáradság); 3:17 „legyen a föld átkozott miattad, fáradsággal élj [egyél] belőle”
- *ór* (fény) ~ *'ór* (bőr); 2:25 „mezítelenek voltak, mert nem szégyellték magukat” [fényruha]; 3:21 „az ÚRisten pedig bőrruhát készített az embernek és feleségének”.

A harmadik jelenség a *jelképes* jelentésű személy- és köznevek használata:

- Ádám (ember), Éva (élet), Ábel (lehelet), a Kert „Éden” (élvezet, gyönyörűség) földjén van, Káin viszont „Nód (vándorlás) földjén” telepedik le stb.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy bár a Genézis *elbeszélés*, tartalmi és formai okokból is eltér minden más bibliai elbeszéléstől. Az ókori, héber anyanyelvű olvasó számára azonban szembevető lehetett a teremtéstörténet „értelmes tervezettség”, héber nyelven tudatosan szerkesztett volta.

4. A Genézis 1-3 üzenete

Ha az 1Móz első *három* fejezetét az első *tizenegy* fejezet részének tekintjük (és minden erre minden okunk megvan), akkor a világ és az ember teremtésének, lázadásának története is a már említett műfaji keretek között értelmezendő.

1. A világ teremtése

Ami az első fejezetet illeti, a műfaji értelmezés szerint a 6 + 1 nap szekvenciális megfogalmazási formája nem kronologikusan, hanem *tematikusan* értelmezendő: 2 x 3 + 1 nap. Az első vers távoli összképe ugyanis (ég, föld, víz már létezik) egy „alaktalan” (*tóhú*) és „üres” (*bóhú*) világról beszél, amelyet kétszer három nap, tehát két párhuzamba állítható hármast követ:

- a *szétválasztás* művének, az életterek („uralkodók”) megteremtésének 3 napja
- a *betöltés* művének, a mozgó tárgyak és lények („uralkodók”) megteremtésének 3 napja.

<i>Alaktalanság (tóhú) – A szétválasztás műve az életterek (a 3 „uralkodó terület”)</i>	<i>Üresség (bóhú) – A betöltés műve: mozgó tárgyak és lények (a 3 „uralkodó csoport”)</i>
1. nap – Világosság és sötétség.	4. nap – Csillagok és bolygók.
2. nap – Felső vizek és alsó vizek (léggör).	5. nap – Halak és madarak.
3. nap – Vizek és szárazföld a növényekkel ² .	6. nap – Állatok és az ember.
7. nap – Megáldott, megszentelt nyugalomnap (<i>sabbát</i>).	

Az irodalmi szerkezet megfigyelése a szerző sajátos szemléletére és teológiai üzenetére mutat rá:

- A világ „értelmes tervezettség” *abban* nyilvánul meg, hogy először az életterek lettek megteremtve és szétválasztva, és utána lettek betöltve mozgó tárgyakkal és lényekkel. Ez nem a mi logikánk, mi ma nem így érvelnénk, mert mások a kérdéseink. Az ókorban azonban ez alapozta meg az üzenetet: minden élettér, tárgy és lény *csak teremtmény*; a világon *minden* Isten szavára jött létre, tehát Isten hatalma eleve *mindenre* kiterjed (nem csak egy terület vagy jelenség ura, *baal*-ja), minden teremtett tárgynak és lénynek Istentől kapott *funkciója* van (világít, időt szab, táplál, segít = „jó”); egy teremtmény sem nevezhető joggal Istennek, azaz *egyik sem méltó az imádatra* (vö. csillagok, állatok kultuszai)!
- A világ megteremtésének hat napja tudatosan *irányított* folyamat volt, és a hetedik napra „lezárult” (2:1-3). Mivel *Isten is* megnyugodott a 7. napon, és csak *ezt* a napot áldotta és szentelte meg. Ezért kell *rendszeresen* megtartani a „nyugalomnapot”, hogy a *hétköznapok* munkás elfoglaltságából kilépve a teremtő és szabadító Istenre emlékezhessünk.

A műfaji értelmezés hívei szerint tehát teremtés „hete” nem szó szerint (kronológiaként), hanem képletesen értendő (antropomorfizmus), ugyanakkor az egyes „napok” – mint képi eszközök – valóban napokat jelentenek, és nem „korszakokat”. Így megszűnnek azok az ellentmondások, amelyek a lineáris-kronologikus szemléletből és a literális értelmezésből fakadnak. Például hogy

² Úgy tűnik, hogy a nem mozgó növények is az élettér részei, a világ „berendezéséhez” tartoznak.

Isten az 1. napon megteremtette a nappalt és az éjszakát, de csak a 4. napon teremtett világító testeket, amelyek a nappal és éjszaka váltakozásának okozói („urai”). Vagy hogy Isten a 3. napon megteremti a növényeket, ugyanakkor a Nap, amelynek sugárzása a fotoszintézishoz kell, csak a 4. naptól „világít a földre”. Vagy hogy Isten az 5. napon megteremtette a madarakat, a 6. napon barmokat és csúszómászókat, de az ember megteremtése *után* is teremtett *neki* mindenféle mezei állatot és égi madarat, társul (2:19). Stb.

2. Az ember és a Kert

A műfaji értelmezés hívei rámutatnak az ember teremtésének előtörténetére is: „Ez a menny és föld teremtésének a története. [Azon a napon] amikor az ÚRisten a földet és a mennyet megalkotta, még semmiféle mezei fű nem volt a földön, és semmiféle mezei növény nem hajtott ki, *mert az ÚRisten még nem bocsátott esőt a földre*. Ember sem volt, aki a termőföldet *megművelje*.” (2:4-5) Bár nem egészen világos, hogy az „azon a napon” mit jelent (a teremtés napján, a teremtés 3. napján, vagy a Kert teremtésének idején?), Mózes az egész föld vagy egy bizonyos terület növény-mentességét *természetes folyamattal* indokolja: még nem volt eső (sem földműves).

A műfaji értelmezés hívei feltételezik, hogy az első három fejezet egyazon szerző műve. Ezért a természeti folyamat és emberi tevékenység hiányával való magyarázat tényében azt látják bizonyítva, hogy a szerző az első fejezet 3. napja alatt *sem* szó szerint 24 órás napot értett, hiszen *ő és a hallgatósága is tudta*, hogy egy nap alatt egy magból sem lesz gyümölcsstermő fa. Ezt a hat napra alkalmazva a szemlélet hívei arra jutnak, hogy a Biblia nem állítja *tudományos értelemben véve* a világ keletkezésének idejét, csak a tényét. Így az ősi teológiai üzenet fenntartható a mai természettudomány területére való átlépés, tudományos állásfoglalás *nélkül*.

Egyes kritikusok szerint az 1. fejezet *a világ* teremtéséről szól, amikor csodás módon, hirtelen jelentek meg a növények, az égitestek, az állatok és az ember. A 2. fejezet viszont a 6. napon játszódik, *a Kert* teremtésekor, amikor már egyszerre látjuk a már kialakult természeti rend folyamatait (pára, fák sarjadása), a lehetséges társnak szánt állatok és a nő csodás megformálását.

A műfaji értelmezés számára mind a „probléma”, mind „megoldása” a szó szerinti értelmezésből fakad, ezért nem is működik: *egyazon* „napon” kellene látnunk csodás történéseket, természetes folyamatokat és olyan *szimbolikus* lényeket, mint az „élet fája”, a „jó és rossz tudásának fája” a Kert közepén. A továbbiakban pedig erről a két fáról van szó: az édeni *szövetség* két fájáról, amelyek a szövetség áldását (örök élet) és a szövetség feltételét (engedelmesség) szimbolizálják. Az ember élete addig nevezhető emberi életnek, amíg figyelembe veszi a Teremtő által az élethez adott adott használati utasításokat. Ádámnak és Évának még csak *ezt az egy* parancsot kellett adni: hogy ehhez tartsák magukat. Utódaiknak azonban egyre több parancsra lett szükségük, ahogy az öntörvényű emberek világa és élete egyre bonyolultabbá vált.

3. Az ember lázadása

A fejezet címe rendszerint „a bukás” vagy „a bűnbeesés”, pedig „a lázadás” jobb lenne. A 3. fejezet ugyanis arról számol be, hogy az ember úgy dönt, mégiscsak „eszik a jó és rossz tudásának fájáról”:

- azaz először is *bizalmatlanná* vált („Csakugyan...?” „Dehogy...!”),
- aztán *engedett* a csábításnak („...úgy látta, hogy jó volna enni ... mert csábítja a szemet”)
- végül *fellázadt* („szakított a gyümölcsből... adott a vele levő férjének”).

Ez az ember *öntörvényűvé válásának története*: majd mi tudjuk, mi a jó és mi a rossz – ez „a” bűn, amiből minden más vétek fakad! Akinek ugyanis a teremtő, gondviselő, szabadító Isten sem parancsolhat, az megy a saját feje után, és így is él – Isten, mások és önmaga fájdalmára.

A Genézis többi fejezetének alaptémája erről szól: az emberi nemzedékek egyre gonoszabbá válásáról. Az ihletett szerző azonban nem áll meg a pusztá diagnózisnál, nem csupán „az örök emberi tapasztalatot” fogalmazza meg („Ilyenek vagyunk, ez van”), mint a mítoszok. A Biblia, éppen mert kinyilatkoztatás, ennél többet állít:

- az ember jelenlegi állapota (öntörvényűség, halandóság) *nem normális*, nem ilyennek lett teremtve; az ember lényének *nem természetes része* a bűn, az ember sorsának *nem természetes* velejárója a halandóság; a bűn és a halál az ember ellensége;
- az ember jelenlegi állapota egy *erkölcsi döntés* következménye, amely az első ember minden utódjára kihatott (nem részletezi, hogyan), és amelyből egy *erkölcsi döntéssel* lehet kiszabadulni: meg kell fordítani a lázadás folyamatát, vissza kell térni Istenhez.

Bizalomvesztéssel kezdődött, de újra meg lehet tanulni *bízni* Istenben, hiszen Isten az, aki az ellene lázadó teremtményeinek a békejobbot nyújtja, Ő kér, hogy béküljünk ki vele (Róm 5:6-10).

Csábítással folytatódott, de a szeretet *vonzásának* is lehet engedni, nem csak a bűnnek, hiszen Isten az, aki a szeretet kötelékével vonz magához (Hós 11:4)

Lázadással végződött, de újra ki lehet mondani: „Mától legyen meg az életemben a Te akaratod!”, különben a mi akaratunk lesz meg, és az olyan kevés.

5. A műfaji értelmezés értékelése

A műfaji értelmezés neves 20. századi képviselői többnyire ószövetséges professzorok. Mivel az irányzat teológus és laikus körökben is terjedőben van, részletkérdésekben már többféle állásponttal is találkozhatunk. Ennek ellenére jelenleg egységesnek tűnik mind az irányzat önmegítélése, mind a külső kritikai megnyilvánulások.

1. Jelentősége az „evolucionizmus kontra kreacionizmus” vitában

A műfaji értelmezés hívei szerint napjainkra valóságos *kultúrharc* alakult ki az egyház egyik része és a világ között („tudomány kontra vallás”), illetve az egyház egyik és másik része, azaz az egyházon *belüli* lelkeségi irányzatok között („fundamentalizmus kontra liberalizmus”).

Ebben az áldatlan helyzetben a műfaji értelmezés nem akar más, több vagy kevesebb lenni, mint egyfajta *írásmagyarázati* megközelítés, exegetikai módszer, amely a *Szentírás* szövegét kutatja. Képviselői rendszerint

- nem állítják, hogy ez az egyetlen értelmezési lehetőség, és azt sem, hogy az értelmezési vitában való állásfoglalás „az igaz hit” mércéje lenne (vö. neo-kreacionizmus), de arra felhívják a figyelmet, hogy a szöveg *mai* alkalmazása előtt annak *kortárs jelentőségét* kell feltárnunk, ennek feltétele pedig a *bibliai irodalom sajtóságainak* ismerete;
- nem állítják, hogy vallás és tudomány a valóság egymástól elválasztott területein illetékes (vö. fideizmus), de arra felhívják a figyelmet, hogy a Genézis a mai értelemben vett tudomány *előtti* korból származik, ezért nem mindig a *mi* kérdéseinkre válaszol.

A műfaji értelmezés nem akar állást foglalni *természettudományos izmusok* mellett vagy ellen, ezért attól függetlenül lehet művelni, hogy ki melyik paradigmát fogadja el. Ugyanakkor állást foglal *teológiai* kérdésekben, visszautasítva azt a korszellemből fakadó hermeneutikai „nyomást”, amely arra kényszerít, hogy az irodalmi formákat öntudatlanul figyelmen kívül hagyva

- az evolúció-elméletet „belekeverjük” a Szentírásba (lásd evolucionista teológiák),
- vagy „ellen-tudományt” kreáljuk a Szentírásból (lásd neo-kreacionista program).

2. A neo-kreacionista kritika

A műfaji értelmezést elsősorban neo-kreacionista részről éri kritika, amely természetesen hívei *saját* hermeneutikai alapállásából fakad. (Eszertint „elbeszélés” = történelmi beszámoló, esetenként tudományos adat; a „szó szerinti” értelem = az egyetlen elfogadható jelentés; a képletes értelmezés = képzeletbeli, valótlan sztori).

Az *irányzatban* egyesek „teológiai liberalizmust” látnak, pedig konzervatív irányzat, amely elutasítja az evolucionista teológiákat. Mások „megalkuvást” gyanítanak mögötte, amely nem akarja felvállalni az evolúciós paradigma elleni kultúrharcot, pedig kitart a Genézis teológiai üzenete mellett, csak nem a formai részletekhez ragaszkodik.

Ami a Genézis 1-11 *irodalmi műként* való meghatározását illeti, azzal érvelnek, hogy Isten ihletett igéjéről van szó, nem „pusztán irodalmi” műről, amit „emberek találtak ki”. A műfaji értelmezés szerint azonban az *egész* Biblia Isten szava *emberi* nyelven, konkrétan *zsidó* irodalmi formákba öntve; az ihletettség pedig nem a formákra, hanem a tartalomra vonatkozik, és az emberi elemet, a megfogalmazást nem kizárja, hanem *bevonja* a kinyilatkoztatásba.

Ami a *műfaj* kérdését illeti, azt igyekeznek bizonyítani, hogy a szöveget nem szabad képletesen értelmezni, mert nem költemény, hanem próza, narratíva, elbeszélés (sok *waw consecutivum*, az elbeszélés egységeit összekötő „És...” formula). Pedig egyrészt nem csak a költészet alkalmaz képeket (vö. Jelenések), és a képekben gazdag, *fiktív* elbeszélések is szólhatnak a történelemtől (lásd gonosz szőlőművesek példázata, Mt 21:33-46), másrészt a műfaji értelmezés nem is azt állítja, hogy a Genézis 1-11 nem elbeszélés, hanem hogy *sajátos* elbeszélés.

Ami a szöveg *szerkesztettségét* illeti, azzal érvelnek, hogy a szerkesztettség jelei még nem zárják ki a szó szerinti értelmezés lehetőségét. A szerkesztettség azonban nem csupán a 2 x 3 nap párhuzamában jelenik meg, hanem a szimbolikus képek, nevek és számok, szójátékok sokaságában együtt. Ezek pedig a zsidó bölcsességirodalom tipikus jelei.

Ami a Genézisre való az ó- és újszövetségi *visszaütalásokat* illeti, szerintük azok szó szerint veszik a szöveget:

- 2Móz 20:10-11 De a hetedik nap a te Istenednek, az ÚRnak nyugalomnapja. Semmiféle munkát ne végezz azon (...) Mert hat nap alatt alkotta meg az ÚR az eget, a földet, a tengert és mindent, ami azokban van, a hetedik napon pedig megpihent. – A műfaji értelmezés szerint nem a 2Móz 20 bizonyítja azt, hogy az 1Móz 1-et szó szerint kell venni, hanem az 1Móz 1 (az 1-11 részeként) fejt ki *utólag* a 2Móz 20-beli parancs háttérét. Mivel Mózesig senki sem tartott nyugalomnapot, és Mózes a Tóra szerzője / szerkesztője, valószínűbb, hogy Mózesnek a Tízparancsolat *után*, indoklásként adatott a teremtéstörténet (ami nem feltétlenül az első kinyilatkoztatás, csak mert *tartalmi* okból a Biblia legelejére került).
- Mt 19:4-6 Ekkor farizeusok mentek oda hozzá, hogy kísértsék, és megkérdezték tőle: „Szabad-e az embernek bármilyen okból elbocsátania a feleségét?” Ő így válaszolt: „Nem olvastátok-e, hogy a Teremtő kezdettől fogva férfivá és nővé teremtette őket?” Majd így folytatta: „Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és lesznek ketten egy testté. Úgyhogy már nem két test, hanem egy. Amit tehát az Isten egybekötött, ember azt el ne válassa.” – A műfaji értelmezés természetesen vallja, hogy Isten az embert férfivá és nővé teremtette, azaz házasságra. Jézus csak ennek a *puszta tényére* utal vissza, majd a *mózesi kommentárt* idézi („Ezért...”), és *ebből kiindulva érvel* a válasz ellen.
- Lk 3:38 Jézus családfája Ádámgig van visszavezetve. – A műfaji értelmezés nem zárja ki egy első ember létezését (kellett, hogy legyen), az *ádám* szó egyik értelmezése. Különböző Jézusnak a Mt-ban és Lk-ban olvasható családfája önálló műfaj, ami sosem *pusztán* teljes kronologikus listát közöl, bár azt felhasználja a maga céljai szerint (amíg a Templom állt, az

egész zsidóság genealógiája hozzáférhető volt). Először is, a nevek *válogatva* vannak, mert egyesek szerepeltetése *üzenetértékű* (pl. bűnös nők és férfiak mint a kegyelem példái). Másodsor, az evangélisták *eltérő célcsoportnak* írtak. Máté zsidóknak írt, a dávidi messiásról szóló próféciák beteljesedését hirdette, így mesterséges keretet alkotott (3x14=42 nemzedék), amely a „Dávid” név mássalhangzóinak (*dwd*) számértékeit (4+6+4=14) szorozza meg az *egész-ség* számával (3), utalva a prófétai beteljesedésre, és Dávid leszármazottjainak salamoni vonalán halad előre Máriáig. Lukács nem a zsidóknak írt, hanem mindenkinek, mindenki messiásáról, Józseftől visszafelé halad vissza Dávid leszármazottainak nááni vonalán, 56 nemzedéken át, egészen Ádámgig.

- Róm 5:12,18 „Ahogyan tehát egy ember által jött a bűn a világba, és a bűn által a halál, úgy minden emberre áterjedt a halál azáltal, hogy mindenki vétkezett. (...) ahogyan egynek a vétke lett minden ember számára kárhozattá, úgy lett egynek az igazsága minden ember számára az élet megigazulásává.” – A műfaji értelmezés ennek nem is mond ellent. Rámutat azonban arra is, hogy Pál tipologikusan magyaráz: Ádám a típus, Krisztus az antitípus (mint a pecsét lenyomata és a pecsét).
- Róm 8:20-23 „A teremtett világ ugyanis a hiábavalóságnak vettetett alá, nem önszántából, hanem az által, aki alávetette, mégpedig azzal a reménységgel, hogy a teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgaságából Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára. Hiszen tudjuk, hogy az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig. – A műfaji értelmezés ennek nem is mond ellent, vallja, hogy az ember lázadása nem csak rá, hanem a világra is hatást gyakorolt.
- 1Kor 11:8-9 Mert nem a férfi van az asszonyból, hanem az asszony a férfiből. Mert nem is a férfi teremtetett az asszonyért, hanem az asszony a férfiéért. – A műfaji értelmezés szerint Pál egy kulturális vitában érvel (a házasság jelzése: asszonyok fejbefedése), és a teremtési rendre hivatkozva a Genézis *teológiai* üzenetét ismétli meg, de érvelésének a természetes születési rend is a része (lásd 11-12. vers: azóta is minden férfi asszonytól születik).
- 1Kor 15:22,45,47 Mert ahogyan Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy a Krisztusban is mindnyájan életre kelnek. (...) Így is van megírva: Az első ember, Ádám, élőlényé lett, az utolsó Ádám pedig megelevenítő Lélekké. (...) Az első ember földből, porból való, a második ember mennyből való. – A műfaji értelmezés ennek nem is mond ellent, mert az *ádám* szó általános és egyedi értelmezést is lehetővé tesz. Pál *tipologikusan* magyaráz: Ádám a típus, Krisztus az antitípus (mint a pecsét lenyomata és a pecsét).
- 2Kor 4:6 Isten ugyanis, aki ezt mondta: „Sötétségből világosság ragyogjon fel, ő gyújtott világosságot szívünkben.” – Ezt a műfaji értelmezés is így vallja, mert a semmiből való szó általi teremtés az üzenet lényegi része, nem formai részlet, nem szimbolikus elem.
- 1Tim 2:13-14 Mert Ádám teremtetett először, Éva csak azután, és nem Ádámot vezette tévútra a kísértő, hanem az asszonyt, és ő esett bűnbe. – A műfaji értelmezés szerint Pál csak megismétli a Genézis teológiai üzenetét, érvelésének egyoldalúsága (Ádám is ott volt, miért hallgatott?) pedig a tárgyalt témából fakad (hangoskodó és önfejtő nők rendre utasítása).
- 2Pt 3:4-6 Ezt kérdezzétek: „Hol van az ő eljövételének ígérete? Mert mióta az atyák elhunytak, minden úgy maradt, amint a teremtés kezdetétől fogva van.” Mert rejtve marad előttük, szándékosan meg is feledkeznek róla, hogy egek régóta voltak, és föld is, amely vízből és víz által állt elő az Isten szavára. Ez által az isteni szó által az akkori világ özönvízzel elárasztva elpusztult... – A műfaji értelmezés mint szemlélet elismeri, hogy a vízözön története mögött történelmi esemény állhat, de hogy a vízözön a bolygót vagy csak egy területet érintett, azt egyéni kutatásra bízta.

- Zsid 4:4 Így szól az Írás a hetedik napról: „És megnyugodott az Isten a hetedik napon minden alkotó munkája után.” – A Zsid szerzője az idézetet és a szombatot mint a *nyugalom* napját arra használja, hogy az üdvösség állapotát írja le vele. Ez nem szó szerinti, hanem üdvtörténeti megfeleltetés (tipológia).
- Zsid 11:3 Hit által értjük meg, hogy a világokat Isten szava alkotta, úgyhogy a nem láthatókból állt elő a látható. – Ezt a műfaji értelmezés is így vallja, mert a semmiből való szó általi teremtés az üzenet lényegi része, nem formai részlet, nem szimbolikus elem.

Felhasznált és ajánlott magyar szakirodalom

Genesis-kommentárok

- Blocher, Henry: *Kezdetben* (Harmat Kiadó, 1998)
- Rózsa Huba: *Őstörténet* (Szent István Társulat, 2008)
- Orosz Atanáz (szerk.): *A teremtés könyve* (Szent Atanáz Görög-Katolikus Hittudományi Főiskola, 2000)

Hermeneutika

- Almási Tibor: *Hermeneutika* (Gyúró Art-Press, 1997)
- Carson, D. A.: *Exegetikai tévedések* (Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 1996)
- Dér Katalin: *A Biblia olvasása* (Kairosz Kiadó, 2008)
- Fabiny Tibor: *A keresztény hermeneutika kérdései és története* (Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998)
- Fee, G. D. - Stuart, D.: *Kétélű kard* (Harmat Kiadó, 1996)
- Ványó László: *Az egyházatyák Bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története* (Jel Kiadó, 2002)
- Zimmer, Siegfried: *Árt-e a hitnek a bibliatudomány?* (Kálvin Kiadó, 2009)

Ókortudomány

- Dobrovits Aladár, Kákosy László: *Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák* (Móra Kiadó, 2003)
- Kuhrt, Amélie: *Az ókori Közel-Kelet* (PPKE-BTK, 2005)
- Maróth Miklós, Hahn István: *Baal és Anat – Ugariti eposzok* (Helikon Kiadó, 1986)
- Rákos Sándor, Komoróczy Géza: *Gilgames – Ékírásos akkád versek* (Kriterion Kiadó, 1986)

Angolul tudóknak

- [http://en.wikipedia.org/wiki/Framework_interpretation_\(Genesis\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Framework_interpretation_(Genesis))

Ezúton is hálás köszönet
Selmeczi Tamarának (ELTE-BTK Hebraisztika Tszk.) a szakmai segítségéért!

Függelék: a teremtéstörténet 2x3 napos szerkezete és a szombat teológiája

<i>Kezdeti távoli összkép</i>	
1:1 Kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. 1:2 A föld még üres [<i>tohu</i>] és alakatlan [<i>bohú</i>] volt, a mélység [<i>töhóm</i>] fölött sötétség volt, de Isten Lelke [<i>ruáh Elohim</i>] lebegett a vizek fölött.	
<i>A szétválasztás műve: az életterek</i>	<i>A betöltés műve: mozgó tárgyak és lények</i>
<p style="text-align: center;">1. NAP</p> <p>1:3 Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság. 1:4 Láta Isten, hogy a világosság jó, elválasztotta tehát Isten a <u>világosságot</u> a <u>sötétségtől</u>. 1:5 És elnevezte Isten a világosságot <u>nappal</u>nak, a sötétséget pedig <u>éjszaká</u>nak nevezte. Így lett este, és lett reggel: első nap.</p>	<p style="text-align: center;">4. NAP</p> <p>1:14 Azután ezt mondta Isten: Legyenek <u>világító testek</u> az égbolton, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és meghatározó jelei legyenek az ünnepeknek, a napoknak és az esztendőknél. 1:15 Legyenek ezek világító testek az égbolton, hogy világítsanak a földre. És úgy történt. 1:16 Megalkotta Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék <u>nappal</u>, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék <u>éjszaka</u>; meg a csillagokat. 1:17 Az égboltra helyezte őket Isten, hogy világítsanak a földre, 1:18 és uralkodjanak nappal meg éjszaka, és elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy ez jó. 1:19 Így lett este, és lett reggel: negyedik nap.</p>
<p style="text-align: center;">2. NAP</p> <p>1:6 Azután ezt mondta Isten: Legyen <u>boltozat a vizek között</u>, hogy elválassza egymástól a vizeket. 1:7 Megalkotta tehát Isten a boltozatot, és elválasztotta a boltozat <u>alatt</u> levő vizeket a boltozat <u>felett</u> levő vizektől. És úgy történt. 1:8 Azután elnevezte Isten a boltozatot <u>égnek</u>. Így lett este, és lett reggel: második nap.</p>	<p style="text-align: center;">5. NAP</p> <p>1:20 Azután ezt mondta Isten: Pezsdüljenek a vizek élőlények nyüzgésétől, és repdessenek <u>madarak</u> a föld felett, az égbolt alatt. 1:21 És megteremtette Isten a nagy <u>víziállatokat</u>, a vizekben nyüzsgő különféle fajta úszó élőlényeket, és a különféle fajta madarokat. És látta Isten, hogy ez jó. 1:22 Azután megáldotta őket Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek meg a tenger vizét; a madár is sokasodjék a földön! 1:23 Így lett este, és lett reggel: ötödik nap.</p>
<p style="text-align: center;">3. NAP</p> <p>1:9 Azután ezt mondta Isten: Gyűljenek össze az ég alatt levő vizek egy helyre, hogy láthatóvá váljék a száraz. És úgy történt. 1:10 Azután elnevezte Isten a szárazat <u>földnek</u>, az összegyűlt vizeket pedig <u>tengernek</u> nevezte. És látta Isten, hogy ez jó. 1:11 Azután ezt mondta Isten: Növesszen a föld <u>növényeket</u>: fűvet, amely magvakat hoz, gyümölcsfát, amely fajtájának megfelelő gyümölcsöt terem, amelyben magva lesz a földön. És úgy történt. 1:12 Hajtott tehát a föld növényeket: fűvet, amely fajtájának megfelelő magvakat hoz, és gyümölcsstermő fát, amelynek ugyancsak fajtájának megfelelő magva van. És látta Isten, hogy ez jó. 1:13 Így lett este, és lett reggel: harmadik nap.</p>	<p style="text-align: center;">6. NAP</p> <p>1:24 Azután ezt mondta Isten: Hozzon létre a föld különféle fajta élőlényeket: különféle fajta barmokat, csúszómászókat és egyéb <u>földi állatokat</u>. És úgy történt. 1:25 Megalkotta Isten a különféle fajta földi állatokat, a különféle fajta barmokat, meg a föld mindenféle csúszómászóját. És látta Isten, hogy ez jó. 1:26 Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk <u>embert</u> a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon, az egész földön és mindenben, ami a földön csúszik-mászik. 1:27 Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket. 1:28 Isten megáldotta őket és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be és hódítsátok meg a földet. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön mozgó minden élőlényen! 1:29 Azután ezt mondta Isten: Nektek adok az egész föld színén minden maghozó növényt, és minden fát, amelynek maghozó gyümölcse van: mindez legyen a ti eledeletek. 1:30 Minden földi állatnak, az ég minden madarának és minden földi csúszómászónak pedig, amelyben élet van, eledelül adok minden zöld növényt. És úgy történt. 1:31 És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó. Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.</p>
<p style="text-align: center;">7. NAP</p> <p>2:1 Így készült el a menny és a föld és minden seregük. 2:2 A hetedik napra elkészült Isten a maga munkájával, amelyet alkotott, és megpihent [<i>sábat</i>] a hetedik napon egész alkotó munkája után. 2:3 Azután megáldotta és megszentelte Isten a hetedik napot, mivel azon pihent meg Isten egész teremtő és alkotó munkája után.</p>	